

JACEK NOWAK SAC

Instytut Nauk Teologicznych UKSW, Wydział Teologiczny UKSW

ORCID: 0000-0001-5722-162X

Pierwsze wydania mszału w języku polskim

The First Editions of the Missal in the Polish Language

Abstrakt

Opracowanie *Pierwsze wydania mszału w języku polskim* rozpoczyna się od zarysowania kontekstu związanego z ruchem liturgicznym, na podstawie którego pojawiło się pierwsze wydanie *Mszału rzymskiego dla użytku wiernych* w 1874 r. Dalej jest mowa o stopniowym wprowadzaniu języka polskiego do liturgii, zaczynając od 1961 r. Ten etap kończy się wydaniem *Mszału rzymskiego łacińsko-polskiego* (Paris 1968) w formie ołtarzowej. Ta księga była oparta na mszale potrydenckim, z którego pochodziły części zmienne, natomiast części stałe zawierały już zmiany dokonane po Soborze Watykańskim II. W 1970 r. ukazał się już Mszał Pawła VI w odnowionej formie. Drugie wydanie tej księgi pojawiło się w 1975 r. Ta edycja stała się podstawą do opracowania *Mszału rzymskiego dla diecezji polskich* (Poznań 1986). W międzyczasie został wydany mszał studyjny w 1979 r.

Przy omawianiu zagadnień teologiczno-lingwistycznych są pokazane dyskusje dotyczące: długich zakończeń modlitw, *Communicantes, per ipsum* oraz „Panie, nie jestem go-dzien”.

Opracowanie przedstawia również kwestie wydawnicze związane z mszałem ołtarzowym z 1986 r. Ukazuje także przygotowania i druk samego mszału. Ostatnim tematem jest wydanie drugie poszerzone z 2009 r. i argumentacja przemawiająca za tą edycją.

Słowa kluczowe: historia mszału w języku polskim, tłumaczenia w liturgii, wydawanie ksiąg liturgicznych.

Abstract

The elaboration *The first editions of the Missal in the Polish language* starts with explaining the context, connected with the Liturgical Movement, thanks to which in 1874 there appeared the first edition of the *Roman Missal for the use of the faithful*. Next, it treats about the gradual introduction of the Polish national language into the liturgy, beginning in 1961. This stage ended with the publication of the *Latin-Polish Roman Missal* (Paris 1968), in an altar form. This book was based on the Tridentine Missal, from which originated the *propria missae*, while *ordinaria missae* already contained changes introduced after the *Vaticanum II*. In 1970 was published Paul VI's Missal, in a renewed form. Second edition of this book appeared in the year 1975. This edition became the basis for the *Roman Missal for Polish dioceses* (Poznań 1986). In the meantime a study missal was published in 1979.

The section concerning theological-linguistic matters also treats about discussions concerning: the long endings of the *orationes*, *Communicantes*, *per Ipsum* as well as the *Domine, non sum dignus*.

The elaboration also presents various editorial matters concerning the altar missal of 1986. It also treats about preparation and printing of the missal. The last topic is the second (and expanded) edition of 2009, and the arguments for this editio.

Keywords: History of the Missal in the Polish Language, Translations in the Liturgy, Editions of Liturgical Books.

Sobór Trydencki odnośnie do języka narodowego w liturgii wypowiedział się jednoznacznie: „Ojcowie nie uznali za rzecz pożyteczną, aby wszędzie sprawować ją [Mszę św. – J. N.] w języku narodowym”¹. Natomiast rozwijający się w XIX w. ruch liturgiczny chciał przybliżyć wiernym liturgię, chociażby przez tłumaczenie tekstów łacińskich na języki narodowe, aby świeccy mogli śledzić poszczególne części Mszy św. i w ten sposób lepiej w niej uczestniczyć. Ta myśl dotarła z Francji i Niemiec na tereny polskie, czego dowodem jest ukazanie się *Mszалу rzymskiego dla użytku wiernych* w Drukarni L. Paszkowskiego, pod zarządem J. Łakocińskiego, w Krakowie w 1874 r. Należy zauważyć, że było to całościowe tłumaczenie mszału na język polski. Zawiera on na początku różne modlitwy, ale dalej są: części stałe Mszy św., prefacje (dziesięć), formularze na poszczególne okresy liturgiczne,

¹ Sobór Trydencki, Sesja 22 (17.09.1562 r.): *Nauka i kanony o Najświętszej Ofierze Mszy Świętej*, rozdz. 8. 2005. W *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński, polski*. T. 4. Red. Arkadiusz Baron, Henryk Pietras, 645. Kraków: Wydawnictwo WAM.

własne ku czci świętych, na święta ruchome, wspólne o świętych, wotywy oraz Msze za zmarłych; mszał kończy zestaw pieśni.

Wśród wielu tłumaczeń mszału na język polski warto wspomnieć *Mszal rzymski z dodaniem nabożeństw nieszpornych* wydany w 1931 r. w Brużes². Został on opracowany przez o. Gaspara Lefebvre, benedyktyna z opactwa Świętego Andrzeja w Belgii, w przekładzie na język polski ks. Stefana Świetlickiego i ks. Henryka Nowackiego. Mszał ten zawiera formularze na cały rok liturgiczny, oficja brewiarzowe oraz obrzędy sakramentów.

1. Wprowadzanie języka polskiego

Na prośbę biskupów polskich 7 lipca 1961 r. Stolica Apostolska pozwoliła, aby w Mszach śpiewanych wierni mogli śpiewać w języku polskim: *Gloria, Credo, Sanctus* i *Agnus Dei*. Ponadto w Mszach uroczystych lub śpiewanych można było po odśpiewaniu w języku łacińskim odczytać lekcję, epistolę i Ewangelię w języku polskim³.

Natomiast 3 maja 1966 r., dzięki pozwoleniu z Rzymu, można było stosować już język polski w Mszach z udziałem ludu: w prefacjach, aklamacjach, pozdrowieniach i formułach dialogu: „Idźcie ofiara spełniona”, „Błogosławmy Panu” i „Niech odpoczywają w pokoju”⁴.

Trzeba wspomnieć o *Mszale rzymskim* łacińsko-polskim opracowanym przez benedyktynów tyńieckich, a wydanym w *Pallottinum* w 1963 r. i lekko poprawionym w 1965 r.⁵ Ta edycja jest o tyle ważna, ponieważ stanowiła podstawę mszału z 1968 r. na mocy decyzji Rady do Wykonywania Konstytucji o Świętej Liturgii (*Concilium*) z 27 października 1965 r. W tej decyzji występuje zapis: „na razie można używać mszału zatytułowanego «Mszał rzymski». Przekład polski i objaśnienia opracowali oo. benedyktyni z opactwa tyńieckiego, wydanego w mieście Poznaniu w 1963 r.”⁶

² *Mszal rzymski z dodaniem nabożeństw nieszpornych*. 1931. Opr. G. Lefebvre. Lophem lez Brużes: Opactwo św. Andrzeja.

³ Święta Kongregacja Obrzędów, *Zezwolenie na używanie języka polskiego przy śpiewie niektórych tekstów Mszy św.* (7.07.1961 r. – Prot. N.D 32/961). 1971. W *Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961–1970*, T. 1. Red. Tadeusz Pieronek, 19–20. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.

⁴ Rada Wykonawcza Konstytucji o Świętej Liturgii, *Zezwolenie na używanie języka polskiego w prefacjach, aklamacjach, pozdrowieniach i formułach* (3.05.1966 r. – Prot. N. 1251/66). 1971. W *Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961–1970*, 52.

⁵ *Mszal rzymski*. 1963, 1965. Opr. o.o. benedyktyni z opactwa tyńieckiego. Poznań: Pallottinum.

⁶ Rada Wykonawcza Konstytucji o Świętej Liturgii, *Zezwolenie na używanie języka polskiego w Mszy z udziałem wiernych i przy udzielaniu sakramentów bierzmowania i Komunii św.* (27.10.1965 r. – Prot. N. 3663/65). 1971. W *Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961–1970*, 46.

Sobór Watykański II pozwolił na stosowanie języka narodowego w liturgii (KL 36, 54) i zmiany w *Ordo Missae* (KL 50–58). W związku z tym Stolica Apostolska wydała Instrukcję *Inter Oecumenici*, w której podaje zasady tłumaczenia tekstów liturgicznych (nr 40–43)⁷, oraz II Instrukcję, *Tres abhino annos*, wprowadzającą modyfikację odnośnie do Mszy św.⁸ Również zostaje promulgowany dekret Rady do Wykonywania Konstytucji o Świętej Liturgii dotyczący wydawania ksiąg liturgicznych⁹.

Powyższe dokumenty stanowiły podstawę do opracowania mszału łacińsko-polskiego i przygotowania go w formie ołtarzowej. Wówczas ks. prymas Stefan Wyszyński zwrócił się do wydawnictwa księży pallotyńów *Editions du Dialogue* w Paryżu o edycję tej księgi liturgicznej na bazie mszału tyńieckiego. W tej sprawie wysłał o. Franciszka Małaczyńskiego do Paryża, aby razem z redaktorami tamtejszego wydawnictwa przygotował mszał. Podstawą ich pracy był wspomniany już *Mszał rzymski* opracowany przez opactwo tyńieckie, a wydany w *Pallottinum* w 1963 r. Prace redakcyjne zostały zakończone w grudniu 1965 r. Prace drukarskie i oprawa trwały do 1968 r.¹⁰ Czas od ukończenia redakcji do wydania gotowej księgi nie dziwi, ponieważ każdy egzemplarz mszału był szyty, a nie klejony. Poza tym wydawnictwo musiało zmierzyć się z całkiem nowym wyzwaniem drukarskim.

Na podstawie II Instrukcji *Tres abhino annos* Konferencja Episkopatu Polski, zebrana w Warszawie 16 czerwca 1967 r., postanowiła, aby Kanon Mszy św., nawet sprawowanej z ludem, był odmawiany w języku łacińskim¹¹. Ciekawostką mszału z 1968 r. jest to, że formularze mszalne zawierają antyfonę na ofiarowanie, której już nie odmawiano według nowego *Ordo Missae*. W formularzach są podane sigle do dwóch czytań wraz z *Graduale* i *Alleluja* bądź traktusem, ale to jest zrozumiałe, ponieważ nie był jeszcze przygotowany nowy lekcjonarz mszalny. 17 czerwca 1970 r. Kongregacja ds. Kultu Bożego zatwierdziła uchwałę Konfe-

⁷ Święta Kongregacja Obrzędów, *Instrukcja o należyтым wykonaniu Konstytucji o Świętej Liturgii „Inter Oecumenici”* (26.09.1964 r.). 1968. W *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 1. Z. 2. Red. Edward Szafrowski, 188–190. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.

⁸ Święta Kongregacja Obrzędów, *II Instrukcja wykonawcza do Konstytucji o Świętej Liturgii „Tres abhino annos”* (4.05.1967 r.). 1968. W *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 1. Z. 2, 223–237.

⁹ Rada Wykonawcza Konstytucji o Świętej Liturgii, *Dekret dotyczący wydawania ksiąg liturgicznych* (27.01.1966 r.). 1968. W *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 1. Z. 3, 15–20.

¹⁰ Franciszek Małaczyński. 1987. „Mszał rzymski dla diecezji polskich”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 40 (1): 51.

¹¹ *Zarządzenie Konferencji Episkopatu Polski w związku z II Instrukcją Kongregacji Obrzędów o należyтым wykonaniu Konstytucji o Świętej Liturgii* (16.06.1967 r.). 1971. W *Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961–1970*, 240.

reencji Episkopatu Polski o wprowadzeniu języka polskiego do wszystkich tekstów Mszy św. sprawowanej z ludem¹².

W międzyczasie Stolica Apostolska aprobowała ten mszał 9 grudnia 1967 r. (Prot. N. A. 610/67), a ks. prymas Wyszyński wydał dekret zezwalający na druk 20 lutego 1968 r. (N. 461/68/P)¹³. W tym samym roku mszał został rozprowadzony w kościołach w całej Polsce. Mszał wszedł do użytku na mocy uchwały 110. Konferencji Episkopatu w 1. Niedzielę Adwentu, czyli 1 grudnia 1968 r.¹⁴ W specjalnym komunikacie Sekretariatu Prymasa z 2 kwietnia 1968 r., jest mowa, że każda parafia otrzyma bezpłatnie po jednym egzemplarzu mszału, którego nie wolno sprzedawać, a za koszt przesyłki należy odprawić trzy intencje mszalne¹⁵.

Mszał rzymski łacińsko-polski był oparty na mszale potrydenckim, z którego pochodziły części zmienne, natomiast części stałe zawierały już zmiany dokonane po Soborze Watykańskim II. Formularze mszalne były ułożone w dwóch kolumnach na stronie: lewa kolumna po łacinie, prawa po polsku. Prefacje otrzymały melodie z tekstem polskim. Zawarte były również cztery modlitwy eucharystyczne; najpierw po łacinie, a następnie w języku polskim. Widać zatem, że była to kompilacja dwóch typów mszału.

Przygotowanie nowego mszału po Soborze Watykańskim II było przewidziane na lata. Później, na prośbę papieża Pawła VI, przyspieszono prace. 11 marca 1970 r. papież zaaprobował nowy mszał. Został on opublikowany na podstawie dekretu Świętej Kongregacji ds. Kultu Bożego z 26 marca 1970 r. (w Wielki Czwartek) i był gotowy na 17 maja, czyli na dzień, w którym Paweł VI obchodził 50-lecie święcen kapłańskich¹⁶.

Między pierwszym wydaniem mszału Pawła VI w 1970 r. a wydaniem drugim było wiele naniesionych zmian¹⁷.

¹² Kongregacja ds. Kultu Bożego, *Zezwolenie na wprowadzenie języka polskiego do wszystkich tekstów mszału, pontyfikału i rytuału* (17.06.1970 r. – Prot. N. 2178/70). 1971. W *Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961–1970*, 77.

¹³ *Mszał rzymski łacińsko-polski*. 1968. Paris: Éditions du Dialogue, VII.

¹⁴ *List biskupów polskich w sprawie wprowadzenia mszału łacińsko-polskiego* (16.09.1968 r.). 1971. W *Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961–1970*, 259.

¹⁵ *Komunikat Sekretariatu Prymasa Polski w sprawie ukończenia druku i przesyłki „Mszału rzymskiego łacińsko-polskiego” do wszystkich parafii w Polsce* (2.04.1968 r.). 1971. W *Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961–1970*, 315.

¹⁶ Dokładny opis całej reformy Mszału rzymskiego Pawła VI podaje: Annibale Bugnini. 1983. *La riforma liturgica (1948–1975)*. Roma: CLV – Edizioni Liturgiche, 122–141, 342–479.

¹⁷ *Zmiany w Ordo Missae*. 1968. W *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 3. Z. 2, 150–151; *Notyfikacje w sprawie Mszału rzymskiego, Liturgii uświęcenia czasu i Kalendarza* (14.06.1971 r.). 1968. W *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 4. Z. 2, 420–427; Kongregacja ds. Kultu Bożego, *Dekret dotyczący wspomnienia imienia biskupa w Modlitwie eucharystycznej* (9.10.1972 r.). 1968. W *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 5. Z. 1, 20–24; Kongregacja ds. Kultu Bożego, *Zmiany*

W okresie od wydania mszału w Paryżu (1968 r.) do mszału z 1986 r. ukazał się w Polsce *Mszał rzymski dla diecezji polskich. Wydanie studyjne* (Warszawa 1979 r.). Ten mszał był przygotowany przez ks. prał. Jerzego Zalewskiego¹⁸ i wydany przez Kurię Metropolitalną Warszawską, Wydział Duszpasterstwa. Ks. prymas Wyszyński w dekrecie do tej książki napisał (pisownia oryginalna): „Wobec wyczerpania nakładu «Mszału Rzymskiego Łacińsko-polskiego» i związanego z tym braku mszału w wielu kościołach i kaplicach w Polsce, a także dla wypróbowania w praktyce przekładu nowych tekstów liturgicznych, niniejszym, w oparciu o uchwałę 162. Konferencji Episkopatu Polski, mocą szczególnych uprawnień udzielonych przez Stolicę Apostolską, zatwierdzam księgę p.t. «Mszał Rzymski dla Diecezji Polskich wydanie studyjne» i zezwalam na posługiwanie się nią przy sprawowaniu liturgii Mszy świętej w języku polskim aż do wydrukowania polskiej edycji odnowionego Mszału Rzymskiego”¹⁹.

Mszał studyjny zawierał: formularze mszalne na wszystkie okresy liturgiczne, wszystkie uroczystości i święta oraz niektóre ważniejsze wspomnienia, Msze wspólne o świętych, z Mszy obrzędowych tylko przy udzielaniu bierzmowania, zawieraniu małżeństwa i dwie rocznicowe oraz w dniu ślubów zakonnych, a także Msze za zmarłych; ponadto *Ordo Missae* z czterema modlitwami eucharystycznymi. W tym mszale było 37 prefacji i dwie złączone z modlitwami eucharystycznymi. Warto zauważyć, że niektóre prefacje własne były włączone do formularzy mszalnych w uroczystości i święta.

2. Zagadnienia teologiczno-lingwistyczne

Trudno jest w krótkim opracowaniu omówić wszystkie szczegóły dotyczące tłumaczenia tekstów, dlatego tutaj są przedstawione tylko niektóre problemy związane z przekładem.

jakie należy uwzględnić w Wprowadzeniu ogólnym do Mszału rzymskiego (23.12.1972 r.). 1968. W *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 5. Z. 1, 159–169; Kongregacja ds. Kultu Bożego, *Zmiany wprowadzone w ponownym wydaniu Mszału rzymskiego* (22.01.1973 r.). 1968. W *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 5. Z. 1, 170–173; Kongregacja ds. Kultu Bożego, *Zmiany wprowadzone do Mszału rzymskiego* (27.03.1975 r.). 1968. W *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 9, Z. 1, 94–139.

¹⁸ Protokół posiedzenia Komisji z 20 marca 1979 r.: Archiwum Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów (dalej: AKKBiDS), Protokoły posiedzeń Komisji.

¹⁹ *Mszał rzymski dla diecezji polskich*. 1979. Warszawa: Kuria Metropolitalna Warszawska. Wydział Duszpasterstwa, 5.

2.1. Długie zakończenia modlitw

W mszale studyjnym z 1979 r. pojawiło się zakończenie modlitw: „Przez Jezusa Chrystusa Twojego Syna, naszego Pana i Boga, który z Tobą żyje i króluje w jedności Ducha Świętego, przez wszystkie wieki wieków”. Ta wersja zakończenia wystąpiła również w I wydaniu *Liturgii godzin*, t. I z 1982 r. i była zatwierdzona przez Świętą Kongregację ds. Kultu Bożego 15 grudnia 1977 r.²⁰

Ks. prof. Andrzej Zuberbier napisał w tej sprawie kilka listów: 28 sierpnia 1981 r. do bpa Stanisława Jakiela, przewodniczącego Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski, oraz 19 września 1981 r. do Komisji Episkopatu Polski ds. Liturgii i Duszpasterstwa Liturgicznego²¹. W swoich listach wyraźnie stwierdza, że zakończenie w tej formie jest dogmatycznie niepoprawne. Powołując się na 1 Tm 2,2-5, ukazuje, że „jeden jest Bóg, jeden też Pośrednik między Bogiem a ludźmi, człowiek Chrystus Jezus” (w. 5). Dalej wyjaśnia: „Jeżeli także jako człowiek jest Jezus Synem Bożym, to nie można jednak określać Go Bogiem właśnie jako Pośrednika. Jego pośrednictwo prowadzi do Boga, Bóg Pośrednikiem nie jest. Tymczasem proponowana konkluzja nazywa Bogiem Jezusa Chrystusa, wzywanego w jej kontekście właśnie jako Pośrednika. Prowadzi to do absurdalnego zwracania się do Boga przez Boga. (...) To ważne dla formuły trynitarniej podkreślenie jedności trzech Osób będących jednym jedynym Bogiem ginie w proponowanej formie. Imię Boże odnosi się w niej jedynie do Jezusa Chrystusa, a więc do jednej z Osób, nie zaś do Jezusa Chrystusa z Ojcem w jedności Ducha Świętego. Formuła trynitarna staje się w ten sposób ułomna”²².

O liście ks. A. Zuberbiera informuje o. F. Małaczyński w piśmie z 8 października 1981 r. ks. prymasa Józefa Glempa. Wyjaśnia, że w mszałach: włoskim, francuskim, niemieckim i słoweńskim są identyczne sformułowania występujące w zakończeniu modlitw. Przypomina również, że Konferencja Plenarna Episkopatu zatwierdziła to zakończenie. W konkluzji listu o. F. Małaczyński pisze, że zmiana zakończenia modlitw wymagałaby nowej uchwały Konferencji Plenarnej²³.

W protokole z posiedzenia Komisji ds. Liturgii, która obradowała w dniach 22–23 października 1981 r., jest zaznaczone, że ks. prof. Zuberbier, imieniem sekcji profesorów dogmatyki, przesłał wniosek o uchylenie uchwały Konferencji Plenar-

²⁰ *Liturgia godzin*. 1982. T. 1. Poznań: Pallottinum, 7.

²¹ List ks. A. Zuberbiera, 28 sierpnia 1981 r., 19 września 1981 r.: AKKBiDS, Teksty liturgiczne.

²² List ks. A. Zuberbiera, 28 sierpnia 1981 r., AKKBiDS, Teksty liturgiczne.

²³ List o. Franciszka Małaczyńskiego OSB do ks. Prymasa Glempa, 8 października 1981 r.: AKKBiDS, Teksty liturgiczne.

nej Episkopatu w sprawie brzmienia zakończenia modlitw mszalnych. Sekretarz Komisji zanotował także, że sprawa będzie rozpatrywana podczas spotkania Konferencji Plenarnej Episkopatu²⁴.

W protokole z 15 czerwca 1982 r. jest informacja, że Konferencja Episkopatu na posiedzeniu 3 i 4 maja 1982 r. uchyliła uchwałę wprowadzającą nowe zakończenie modlitw²⁵.

W związku z tym obecnie zakończenie modlitw brzmi: „Przez naszego Pana Jezusa Chrystusa, Twojego Syna, który z Tobą żyje i króluje w jedności Ducha Świętego, Bóg, przez wszystkie wieki wieków”.

2.2. *Communicantes*

Tłumaczenie *Communicantes* występujące w Kanonie rzymskim przysłał do Komisji w dwóch wersjach abp Antoni Baraniak, metropolita poznański. Komisja przyjęła drugą wersję: „Zjednoczeni w Świętych Obcowaniu, ze czią wspominyamy najpierw chwalebłą zawsze Dziewicę Maryję, Matkę Boga i Pana naszego Jezusa Chrystusa, a także świętego Józefa, Oblubieńca Najświętszej Dziewicy, oraz świętych Apostołów i Męczenników”²⁶. Tekst ten został zatwierdzony przez Konferencję Plenarną Episkopatu 28 sierpnia 1963 r. w Częstochowie²⁷. Istotą tej formuły jest ukazanie, że wierni na ziemi łączą się ze świętymi w niebie i razem stoją przy ołtarzu.

Takie brzmienie występowało w mszaliku z 1963 r.²⁸ Natomiast w mszale z 1968 r. początkowe wyrażenie zostało zmienione i brzmi po dzień dzisiejszy: „Zjednoczeni z całym Kościołem”²⁹. Zmiana wyrażenia „w Świętych Obcowaniu” na „z całym Kościołem” osadza się bardzo mocno w eschatologicznych treściach Konstytucji dogmatycznej o Kościele, która stwierdza, że „wszyscy (...), którzy należą do Chrystusa, mając Jego Ducha, zrastają się w jeden Kościół” (KK 49). Mszał z 1968 r. był wydany już po Soborze Watykańskim II, stąd jego teologia została wprowadzona do tej księgi liturgicznej.

²⁴ Protokół posiedzenia Komisji z 22–23 października 1981 r.: AKKBiDS, Protokoły posiedzeń Komisji.

²⁵ Protokół posiedzenia Komisji z 15 czerwca 1982 r.: AKKBiDS, Protokoły posiedzeń Komisji.

²⁶ Protokół posiedzenia Komisji z 25 czerwca 1963 r.: AKKBiDS, Protokoły posiedzeń Komisji.

²⁷ *Polski przekład tekstu „Communicantes” ustalony przez Komisję Liturgiczną Episkopatu* (28.08.1963 r.). 1971. W *Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961–1970*, 192.

²⁸ *Mszal rzymski*. 1963. Opr. o.o. benedyktyńców z opactwa tynieckiego, 609.

²⁹ *Mszal rzymski lacińsko-polski*. 1968, 102.

2.3. *Per ipsum*

Tłumaczenie doksologii kończącej modlitwę eucharystyczną wzbudziło sporo dyskusji. Dokładny przekład wyrażenia *Per ipsum, et cum ipso, et in ipso* brzmi: „Przez Niego, i z Nim, i w Nim”. O. Małaczyński zaproponował na posiedzeniu Komisji 19 września 1967 r. w Opolu oddać przekład doksologii Kanonu: „Przez Chrystusa, z Chrystusem i w Chrystusie”. Komisja postanowiła przyjąć tę propozycję ze względu na biblijne pochodzenie³⁰. Rzeczywiście można odnaleźć w Listach św. Pawła konotacje do pierwszych słów doksologii: „Przez Chrystusa” (Rz 1,8; por. 1 Tm 2,5), „z Chrystusem” (Kol 1,17), „w Chrystusie” (Kol 3,17).

Natomiast ks. Franciszek Blachnicki w dwóch swoich listach (14 sierpnia 1969 r. i 16 grudnia 1969 r.) zauważa, że doksologia musi organicznie wyrastać z całej modlitwy eucharystycznej, jako zamknięcie nierozdzielnej całości, i tylko przekład: „Przez Niego, z Nim i w Nim” jest do przyjęcia. Natomiast „Przez Chrystusa” stanowi wrażenie dodatku, sztucznie przyczepionego³¹.

Rzeczywiście, patrząc na końcowe zdania poszczególnych modlitw eucharystycznych, dostrzega się, że ks. F. Blachnicki miał rację. Użycie zaimka stanowi logiczne połączenie prośb z doksologią.

Można by posłużyć się analogią do zakończenia modlitw, które skierowane są do Ojca, ale pod koniec zawierają wzmiankę o Synu, a wtedy zakończenie brzmi: „Który z Tobą żyje i króluje...”. Użycie w tym miejscu zakończenia „Przez Chrystusa” stanowiłoby nielogiczność. Tak samo zatem powinno być przy doksologii.

Dyskusja na temat tłumaczenia *Per ipsum* kończy odpowiedź bpa Franciszka Jopa, przewodniczącego Komisji, do ks. Romualda Raka, profesora KUL, z 18 grudnia 1971 r. W liście bp Jop napisał (pisownia oryginalna): „Wszystko to mieliśmy na uwadze, «Obrzędy Mszy Świętej» były bowiem tłumaczone wtedy, gdy *per ipsum* już miało swoją melodię i było śpiewane. Wybraliśmy jednak formę przekładu «Przez Chrystusa, z Chrystusem i w Chrystusie», zważywszy, że wypukła ona myśl św. Pawła. Poza tym trudność w śpiewie, czy wymawianiu jest nie większa, niż w brzmieniu: Przez Niego, z Nim i w Nim. Wierni słuchają recytacji końcowej części kanonu. Słyszą rozmaicie: czasami celebrans mówi niewyraźnie, niezbyt głośno, niekiedy zawodzi urządzenie głośnikowe i naraz rozlega się śpiew: Przez Niego, z Nim i w Nim, brzmiały dość dziwnie dla ludzi prostych, dla dzieci”. Dalej biskup napisał, że niektóre tłumaczenia w językach narodowych zastoso-

³⁰ Protokół posiedzenia Komisji z 19 września 1967 r.: AKKBiDS, Protokoły posiedzeń Komisji.

³¹ List ks. F. Blachnickiego, 14 sierpnia 1969 r., 16 grudnia 1969 r.: AKKBiDS, Teksty liturgiczne.

wały tę samą zasadę. Podaje przykład języka włoskiego, gdzie również doksologia brzmi: *Per Cristo, con Cristo e in Cristo*³².

Oto taka jest historia dyskusji i ostatecznej decyzji tłumaczenia doksologii, które weszło do polskiego mszału ołtarzowego.

2.4. „Panie, nie jestem godzien”

Słowa wypowiedane przy ukazywaniu Hostii: „Panie, nie jestem godzien” są zaczerpnięte z Mt 8,8, a które w języku łacińskim brzmią: *Domine, non sum dignus*. Słowa te wypowiada setnik z Kafarnaum do Jezusa, aby On uzdrowił sparaliżowanego sługę.

Słowo „godzien” występuje już w Biblii tłumaczonej przez Jakuba Wujka SJ, a także w pięciu wydaniach *Biblii Tysiąclecia*. Natomiast w *Piśmie Świętym Nowego Testamentu*, które ukazało się nakładem Wydawnictwa Świętego Pawła (Częstochowa 2005), jest „godny”. Za formą „godzien” opowiadają się językoznawcy: Zenon Klemensiewicz (UJ), Maria Morstin-Górska (UJ), Irena Bajerowa (UJ) oraz Janusz Ihnatowicz (UW). Stwierdzają oni w swoich listach, że „godzien” jest formą archaiczną, ale ukazuje podniosły styl³³. *Słownik języka polskiego* podaje również, że „godzien” jest formą przestarzałą, ale podniosłą³⁴. I. Bajerowa zauważa też w swoim liście, że „godzien” jest bardziej jednoznaczne, aniżeli wieloznaczniowe „godny”.

Warto zauważyć, że wprowadzenie słowa „godzien”, które występuje w tej formule, jest zaczerpnięte z *Biblii Tysiąclecia*, a to wydanie Pisma Świętego ma służyć tekstom liturgicznym, na co wskazał w dekreście ks. prymas Wyszyński³⁵.

Można by też powiedzieć, iż „godzien” jest formą uniwersalną i odnosi się do człowieka jako takiego oraz kryje w sobie dwa rodzaje gramatyczne: męski i żeński. Natomiast „godny” wskazuje wprost na rodzaj męski, a zmiana w momencie wypowiedzenia całej formuły przez zgromadzenie liturgiczne, w którym kobiety stosowałyby rodzaj żeński („godna”), spowodowałoby fonetyczne niezrozumienie tego słowa.

³² List bpa F. Jopa, 18 grudnia 1971 r.: AKKBiDS, Teksty liturgiczne.

³³ Listy: Zenona Klemensiewicza, 12 marca 1966 r., Marii Morstin-Górskiej, 12 marca 1966 r., Ireny Bajerowej, 13 marca 1966 r., Janusza Ihnatowicza, 13 marca 1966 r.: AKKBiDS, Teksty liturgiczne.

³⁴ *Uniwersalny słownik języka polskiego*. 2003. T. 1. Red. Stanisław Dubisz, 1040. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

³⁵ Kard. Stefan Wyszyński, *Dekret dotyczący polskiego lekcjonarza mszalnego* (12.03.1966 r. – N. 1000/66/P), w: AKKBiDS, Korespondencja Komisji Liturgicznej 1965–1976.

J. Ihnatowicz w swoim liście zwraca uwagę jeszcze na dwa słowa występujące w formule związanej z ukazywaniem świętych Postaci: „powiedz” i „dusza”. Stwierdza, że „powiedz” ma zaletę prostoty i nie jest tak „eklezyjastyczne” jak „rzeknij”. Uważa również, że należy zastąpić „dusza moja” domyślnym zaimkiem „ja”. Swoje stanowisko uzasadnia: „wyrażenie bowiem «dusza moja» jest semickim sposobem wskazywania na osobę, a w każdym razie nie oznacza tego samego co dusza w naszym języku współczesnym. (...) nie ma powodu zatrzymywania tego obecnego w polszczyźnie pleonastycznego sposobu wyrażania”.

Wszelkie dyskusje na temat formuły „Panie, nie jestem godzien” zakończyły się po decyzji Konferencji Episkopatu Polski 30 września 1969 r., zatwierdzającej przekład obecnie funkcjonującego brzmienia, o czym informował na posiedzeniu Komisji 23 października 1969 r. bp F. Jop, przewodniczący Komisji³⁶.

3. Kwestie wydawnicze mszału ołtarzowego z 1986 r.

Na spotkaniu u ks. prymasa Wyszyńskiego 19 grudnia 1970 r. ks. prowincjał Stanisław Martuszewski SAC i ks. dyrektor Stefan Dusza SAC omawiali wydanie mszału w *Pallottinum*³⁷. W liście z 2 lutego 1971 r. do dyrektora *Pallottinum*, ks. Stefana Duszy SAC, kard. Wyszyński napisał (pisownia oryginalna): „Uprzejmie przedkładam życzenie 123. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski z dnia 27 stycznia br. (1971 r.), by nowy Mszał ołtarzowy, według wydawnictwa typicznego Kongregacji Kultu w Rzymie, był wydrukowany i wydany przez Wydawnictwo Księży Pallotyńów w Poznaniu. Pierwszego wydania Mszału łacińsko-polskiego nie mogliśmy powierzyć żadnemu Wydawnictwu krajowemu, głównie dla braku odpowiedniego aparatu drukarskiego, jak również dlatego, że koszta papieru i druku pokrywały zagraniczne instytucje kościelne. I dlatego Mszał ten był drukowany w Paryżu. Dziś jednak, gdy Wydawnictwo Księży Pallotyńów w Poznaniu posiada już odpowiednie maszyny drukarskie, gwarantujące dobre wykonanie skomplikowanej pozycji wydawniczej – możemy z pełnym spokojem powierzyć to zadanie Wydawnictwu Księży Pallotyńów³⁸. W tym samym liście ks. prymas Wyszyński prosił ks. Stefana

³⁶ Protokół posiedzenia Komisji z 23 października 1969 r.: AKKBiDS, Protokoły posiedzeń Komisji.

³⁷ List ks. Stefana Duszy do ks. Prymasa Wyszyńskiego (22.01.1971 r.): Archiwum Pallottinum, Mszał ołtarzowy 1969–1999, Seg. Nr 58, 6: Sekretariat Prymasa Polski.

³⁸ List Stefana kard. Wyszyńskiego do Księdza Dyrektora Wydawnictwa „Pallottinum” (2.02.1971 r.): Archiwum Pallottinum, Mszał ołtarzowy 1969–1999, Seg. Nr 58, 6: Sekretariat Prymasa Polski.

Duszę SAC, dyrektora *Pallottinum*, o współpracę z sekretarzem Komisji, o. Franciszkiem Małaczyńskim w celu należytego wykonania zadania.

Na wiosnę tegoż samego roku ks. Piotr Granatowicz SAC, znając prace różnych wydawnictw we Włoszech, Francji, Niemczech czy Stanach Zjednoczonych, wraz z kilkoma braćmi pallotylnymi przygotował pięć makiet nowego mszału, ułożonego i opracowanego od strony zecerskiej. Te egzemplarze pokazał kard. Stefanowi Wyszyńskiemu, któremu spodobały się makiety mszału. W swoim kalendarzu pod datą 17 marca 1971 r. ks. Prymas zapisał (pisownia oryginalna): „Sprawa druku Mszału, po przekazaniu sprawy Pallottinum Poznańskiemu. Wiąże się to z możliwością Drukarni”³⁹.

3.1. Ustalenia dotyczące układu mszału

O. F. Małaczyński w liście do ks. Kazimierza Dynarskiego SAC, redaktora *Pallottinum*, napisał, że Kongregacja nie zgodziła się na umieszczenie prefacji o św. Benedykcie. W związku z tym o. sekretarz umieścił cztery prefacje o NMP, a jako trzecią dał prefację o NMP, Matce Kościoła. Wobec tego, jak pisze, zmienił numerację prefacji od nr 55–57. W tym samym liście zwraca uwagę na łamanie tekstu, aby kapłan odmawiający formułę z rozłożonymi rękami nie musiał odwracać kartki. Dodaje również, że jeśli dłuższy tekst muzyczny nie mieści się na rozkładówce, to należy dzielić przy końcu zdania lub okresu, w momencie oddechu, a nie gdzie indziej. Dalej o. Małaczyński napisał, że dialog przed prefacją można dać jeden raz albo opuścić go przy dłuższych prefacjach. Zaznacza jednak, że nie można załować miejsca na dobre rozplanowanie modlitw eucharystycznych⁴⁰.

Obecnie wiadomo, że przed każdą prefacją został umieszczony dialog.

W innym liście do ks. K. Dynarskiego o. F. Małaczyński napisał: „W stałych częściach Mszy można zastosować gwiazdki zamiast stychów, ale koniecznie trzeba o wiele wyraźniej zaznaczyć elementy zmienne. Np. w 1 Modlitwie eucharystycznej na końcu wstawki do modlitwy «Zjednoczeni» i na początku następnej części nie może być anemiczny krzyżyk, lecz np. mocny kwadrat. Podobnie wstawka za zmarłych 3 Modlitwy eucharystycznej musi być o wiele mocniej zaznaczona. Podobnie miejsce ewentualnego wspomnienia biskupów pomocniczych. O ile pamiętam, są matryce: pełny kwadrat, pusty kwadrat, kwadrat z kropką itp.”⁴¹.

³⁹ Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej, kard. Stefan Wyszyński, *Pro memoria*, 17.03.1971 r.

⁴⁰ List o. Franciszka Małaczyńskiego do ks. Kazimierza Dynarskiego SAC (10.07.1984 r.): Archiwum Pallottinum, Mszał rzymski 1984–1989, Seg. Nr 58a.

⁴¹ List o. Franciszka Małaczyńskiego do ks. Kazimierza Dynarskiego (24.04.1984 r.): AKKBiDS, Wydawnictwo Pallottinum 1970–1992.

Treść tego listu wyjaśnia różnorodność oznaczeń występujących w tekstach modlitw eucharystycznych.

W sprawie pisowni rubryk w *Ordo Missae* o. sekretarz pisał do ks. redaktora: „W mszałach potrydenckich opis czynności celebransa drukowano w ciągu tekstu świętego. We wszystkich mszałach powatykańskich, bez względu na to, czy są stychowane, czy nie, opis czynności celebransa drukuje się między wierszami zmniejszoną czcionką albo na marginesie. Odnosi się to zwłaszcza do opowiadania o ustanowieniu Najśw. Sakramentu. (...) Nikt nie stosuje kursywy w rubrykach Modlitw eucharystycznych, bo w tekstach o charakterze monumentalnym – a do takich należy tekst Kanonu – stosuje się różne wielkości pisma, ale jeden rodzaj”⁴².

Widać zatem, że mszały potrydenckie różniły się w zapisach rubryk⁴³ od mszału wydanego po Soborze Watykańskim II.

W bogatej korespondencji pomiędzy sekretarzem Komisji a redakcją *Pallottinum* są jeszcze dwa listy o. F. Małaczyńskiego, na które warto zwrócić uwagę. Pierwszy (27 III 1986 r.) dotyczy trzech formularzy mszalnych, które mają być umieszczone w Dodatku, czyli: 1. NMP z Fatimy; 2. NMP, Pocieszenia; 3. NMP, Dobrej Rady⁴⁴. W tym liście autor podaje też wspólny nagłówek dla tych formularzy mszalnych: Msze dla niektórych kościołów. Rzeczywiście ten nagłówek wszedł do mszału z 1986 r. W drugim liście o. F. Małaczyński dodaje jeszcze formularz ku czci św. Katarzyny Aleksandryjskiej⁴⁵.

W tym miejscu warto zauważyć, że ta część mszału została ostatecznie poszerzona jeszcze o dwa formularze: NMP, Królowej Apostołów, oraz św. Wincentego Pallottiego⁴⁶.

We wspomnianym drugim liście (7 IV 1986 r.) o. F. Małaczyński podaje zawartość Dodatku:

1. Obrzęd poświęcenia wody.
2. Upoważnienie jednorazowego szafarza Komunii Świętej.
3. Wzory śpiewów mszalnych:
 - a) Melodie znaku krzyża i pozdrowienia, w drugim tonie;

⁴² List o. Franciszka Małaczyńskiego do ks. Kazimierza Dynarskiego (3.09.1985 r.): AKKBiDS, Wydawnictwo Pallottinum 1970–1992.

⁴³ Por. *Missale Romanum. Editio Princeps (1570)*. 1998. Red. Manlio Sodi, Achille M. Triacca. Libreria Editrice Vaticana.

⁴⁴ List o. Franciszka Małaczyńskiego (27.03.1986 r.): Archiwum Pallottinum, Mszał rzymski 1984–1989, Seg. Nr 58a.

⁴⁵ List o. Franciszka Małaczyńskiego do ks. Kazimierza Dynarskiego (7.04.1986 r.): AKKBiDS, Wydawnictwo Pallottinum 1970–1992.

⁴⁶ *Mszał rzymski dla diecezji polskich*. 1986. Poznań: Pallottinum, 244”–250”.

- b) Tony oracji;
- c) Drugi ton „Ojcie nasz”;
- d) Inne tony „Idźcie w pokoju Chrystusa”.

5. Teksty łacińskie.

W protokole z posiedzenia Komisji 29 grudnia 1983 r. znajduje się zapis, że 197. Konferencja Episkopatu Polski, obradująca w Częstochowie 19 grudnia 1983 r., zatwierdziła polski przekład mszału rzymskiego, a po naniesieniu niektórych poprawek maszynopis zostanie przesłany do Kongregacji w Rzymie⁴⁷.

3.2. Przygotowania i druk mszału

W liście z 26 listopada 1975 r. ks. Stefan Dusza poinformował ks. prymasa Wyszyńskiego o zakupionych maszynach z Anglii, firmy *Mono-photo*, i o szkoleniu obsługi. Wspomina również o dwukolorowej maszynie ofsetowej i przygotowalni ofsetowej⁴⁸.

Ks. prymas Wyszyński 15 maja 1978 r. napisał do ks. S. Duszy, że biskupi zebrani na 163. Konferencji na Jasnej Górze (4 V 1978 r.) wyrazili zgodę na projektowany krój czcionki – garamond⁴⁹.

Bp Tadeusz Rybak, przewodniczący Komisji, 10 października 1984 r. wysłał do dyrektora *Pallottinum* szczegółowy wykaz zamówień na mszał ze wszystkich diecezji w Polsce. Łączna suma egzemplarzy wynosi 54 030⁵⁰.

Z kolei ks. S. Dusza poinformował kard. Józefa Glempa, Prymasa Polski (9 IX 1985 r.), że posiada papier na druk ok. 35 000 egzemplarzy, a nakład jest przewidziany na ok. 55 000 do 60 000 egzemplarzy. Stąd dla całości nakładu jest potrzeba dodatkowo 120 000 kg papieru. Jako oprawę mszału, aby był on trwały, proponuje skórę. W tamtym czasie cena takiej skóry na jeden mszał wynosiła ok. 22 DM⁵¹.

O. F. Małaczyński na posiedzeniu Komisji 19 lutego 1986 r. poinformował, że druk mszału posuwa się planowo⁵².

⁴⁷ Protokół posiedzenia Komisji z 29 grudnia 1983 r.: AKKBiDS, Protokoły posiedzeń Komisji.

⁴⁸ List ks. Stefana Duszy do ks. Prymasa Stefana Wyszyńskiego (6.11.1975 r.): Archiwum Pallottinum, Mszał ołtarzowy 1969–1999, Seg. Nr 58, 6: Sekretariat Prymasa Polski.

⁴⁹ List ks. Prymasa Stefana Wyszyńskiego do ks. Stefana Duszy (15.05.1978 r.): Archiwum Pallottinum, Mszał ołtarzowy 1969–1999, Seg. Nr 58, 6: Sekretariat Prymasa Polski.

⁵⁰ List bpa Tadeusza Rybaka do ks. Stefana Duszy (10.10.1984 r.): Archiwum Pallottinum, Mszał ołtarzowy 1969–1999, Seg. Nr 58, 1: Mszał ołtarzowy.

⁵¹ List ks. Stefana Duszy do ks. Prymasa Józefa Glempa (9.09.1985 r.): Archiwum Pallottinum, Mszał ołtarzowy 1969–1999, Seg. Nr 58, 6: Sekretariat Prymasa Polski.

⁵² Protokół posiedzenia Komisji z 19 lutego 1986 r.: AKKBiDS, Protokoły posiedzeń Komisji.

Podczas Konferencji Episkopatu Polski w Gnieźnie w dniach 27–28 czerwca 1986 r. ks. Alojzy Orszulik SAC, rzecznik Episkopatu Polski, oznajmił, że do 15 lipca 1986 r. zostanie ukończony druk mszału⁵³.

20 sierpnia 1986 r. ks. S. Dusza przekazał ks. prymasowi Józefowi Glempowi pierwszy egzemplarz mszału ołtarzowego⁵⁴.

Mszał w swym układzie zawiera w ramach *Ordo Missae* wszystkie prefacje, które w wydaniu łacińskim występują w różnych formularzach. Ponadto zastosowano różną paginację.

3.3. Zatwierdzenie i promulgacja

Mszał rzymski dla diecezji polskich uzyskał aprobatę Świętej Kongregacji ds. Kultu Bożego 28 kwietnia 1984 r. (Prot. CD 151/84)⁵⁵.

Nie był to jeszcze kompletny mszał, ponieważ przed drukiem Kongregacja zatwierdziła V Modlitwę eucharystyczną oraz dwie Modlitwy o tajemnicy pojednania (21 XI 1984 r. – Prot. CD 1726/84). W następnym roku Kongregacja zatwierdziła Modlitwy eucharystyczne w Mszach z udziałem dzieci (1 VII 1985 r. – Prot. CD 1725/84)⁵⁶.

3 lipca 1986 r. bp T. Rybak napisał do dyrekcji *Pallottinum*, że „nowy mszał zostanie wprowadzony do liturgii w jednym terminie ustalonym przez Konferencję Episkopatu Polski. Do tego czasu nie wolno korzystać z nowego mszału”⁵⁷.

Konferencja Episkopatu Polski zebrana na Jasnej Górze 12 grudnia 1986 r. wy stosowała list pasterski do wszystkich wiernych, w którym powiadamia: „W tym roku otrzymujemy wielki skarb modlitwy, jakim jest nowy «Mszał rzymski dla diecezji polskich»”⁵⁸.

⁵³ List bpa Tadeusza Rybaka do Dyrekcji Wydawnictwa *Pallottinum* (3.07.1986 r.): Archiwum *Pallottinum*, Mszał ołtarzowy 1969–1999, Seg. Nr 58, 1: Mszał ołtarzowy.

⁵⁴ List ks. Stefana Duszy do ks. Prymasa Józefa Glempa (20.08.1986 r.): Archiwum *Pallottinum*, Mszał ołtarzowy 1969–1999, Seg. Nr 58, 6: Sekretariat Prymasa Polski.

⁵⁵ Święta Kongregacja ds. Kultu Bożego, Dekret *Poloniae* (28.04.1984 r. – Prot. CD 151/84). 1986. W *Mszał rzymski dla diecezji polskich*. Poznań: *Pallottinum*, [7].

⁵⁶ Józef Kardynał Glemp, Dekret (20.07.1985 r.). 1986. W *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, [6].

⁵⁷ List bpa Tadeusza Rybaka do Dyrekcji Wydawnictwa *Pallottinum* (3.07.1986 r.): Archiwum *Pallottinum*: Mszał ołtarzowy 1969–1999, Seg. Nr 58, 1: Mszał ołtarzowy.

⁵⁸ List pasterski Konferencji Episkopatu Polski, *Przed wprowadzeniem do liturgii „Mszału rzymskiego dla diecezji polskich”* (12.12.1986 r.). 2003. W *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–2000*. Cz. 2. Marki: Michalineum, 1522. W tym liście biskupi przedstawiają również opis mszału, 1522–1523.

Tym samym, po raz pierwszy w pełnym zakresie został wprowadzony w języku polskim mszał Pawła VI według wydania II (*editio typica altera*, 1975 r.).

3.4. Wydanie drugie poszerzone

Do ukazania się wydania drugiego poszerzonego przyczyniły się trzy motywy, które wiązały się ze zmianami w kalendarzu liturgicznym dla Kościoła w Polsce.

Już po sześciu latach od ukazania się mszału, papież Jan Paweł II na mocy bulli *Totus Tuus Poloniae Populus* z 25 marca 1992 r. dokonał zmian w strukturze organizacyjnej Kościoła w Polsce, tworząc nowe metropolie i diecezje⁵⁹. 24 lutego 2004 r. papież utworzył jeszcze dwie nowe diecezje: bydgoską i świdnicką⁶⁰. Należało zatem dokonać korekty w kalendarzu, wprowadzając obchody własne tych metropolii i diecezji.

Drugim motywem była promulgacja III wydania mszału Pawła VI w 2002 r., w którym został poszerzony kalendarz powszechny⁶¹.

Trzecim, bardzo podobnym motywem był fakt wielu beatyfikacji i kanonizacji Polaków, których obchody znalazły się w kalendarzu ogólnokrajowym lub diecezjalnym.

W tym miejscu warto zaznaczyć, że Komisja po raz pierwszy zaczęła dyskusję nad tłumaczeniem oraz wydaniem III edycji *Mszału rzymskiego* 20 kwietnia 2002 r.⁶² i podjęła decyzję o rewizji wszystkich tekstów tej księgi liturgicznej⁶³. Już wtedy było rzeczą wiadomą, że prace potrwać długo. W takim razie należało przygotować poszerzoną część *Sanctorale* (Msze własne o świętych), w której to zostaną uwzględnione wszelkie zmiany i uzupełnienia wynikające z kalendarza wówczas obowiązującego.

Pracą redakcyjną w *Pallottinum* zajmowała się Aleksandra Nowaczyńska, która współpracowała z autorem tego artykułu – nowym sekretarzem Komisji. Dyrekto-

⁵⁹ Jan Paweł II. 1992. „List apostolski *Totus Tuus Poloniae Populus*” (25.03.1992 r.). *Acta Apostolicae Sedis* 84 (12): 1099–1112.

⁶⁰ Jan Paweł II. 2004. „Konstytucja apostolska *Dilectorum Polonorum*” (24.02.2004 r.). *Acta Apostolicae Sedis* 96 (5): 254–255; Jan Paweł II. 2004. „Konstytucja apostolska *Multos fructos*” (24.02.2004 r.). *Acta Apostolicae Sedis* 96 (5), 388–390; 2004. „Komunikat Nuncjatury Apostolskiej w Polsce” (24.02.2004 r.). *L'Osservatore Romano* [wyd. pol.] 25 (4/262): 51.

⁶¹ *Missale Romanum. Editio typica tertio*. 2002. Typis Vaticanis, 105–116.

⁶² Protokół posiedzenia Komisji z 20 kwietnia 2002 r., pkt 8: AKKBiDS, Protokoły posiedzeń Komisji.

⁶³ Protokół posiedzenia Komisji z 26 października 2002 r., pkt 2: AKKBiDS, Protokoły posiedzeń Komisji.

rem *Pallottinum*, po przejściu na emeryturę ks. S. Duszy SAC, został ks. Zbigniew Rembisz SAC.

Mszał z 1986 r. zawierał różną paginację, która pomogła przy wydaniu drugim poszerzonym. Nie trzeba było na nowo składać całego mszału, a tylko część księgi oznaczoną numeracją stron z jednym apostrofem. W celu zmniejszenia objętości, w *Sanctorale* nie podano obchodów Rocznicy poświęcenia katedr. Tak przygotowany *Mszał rzymskie dla diecezji polskich*, jako wydanie drugie poszerzone, ukazał się w 2009 r. w *Pallottinum*.

Należałoby jeszcze wspomnieć o numeracji wydań. Mszał z 1986 r. na stronie tytułowej zawiera określenie: „Wydanie pierwsze”, natomiast ta sama księga z 2009 r., z uzupełnionym *Sanctorale*, jest „Wydaniem drugim poszerzonym”. Powstaje zatem pytanie, kiedy powstał mszał w języku polskim jako „Wydanie drugie”? Odpowiedź wydaje się być prosta. Otóż mszał z 1986 r. należało określić jako „Wydanie drugie”, ponieważ *de facto* był on tłumaczeniem mszału Pawła VI z 1975 r. (*editio typica altera*). Mszał z 2009 r. nosi zatem poprawne wskazanie wydania. Te zapisy wynikają z zasad podanych w dokumentach, aby tłumaczenia na języki narodowe odnosiły się do konkretnego wydania danej księgi łacińskiej⁶⁴.

Zakończenie

Wprowadzenie języka narodowego do liturgii nie było sprawą prostą i łatwą. Nie polegało ono tylko na wiernym przekładzie z języka łacińskiego, ale musiało brać pod uwagę także kontekst teologiczny i zasady lingwistyczne, w tym przypadku języka polskiego.

Z powyższych treści widać, że dyskusje teologiczno-lingwistyczne różnie się kończyły. Przy tłumaczeniu nie można odwoływać się do słów Eklezjastyka, który prosi czytelników: „Proszę więc, abyście z życzliwością i uwagą zabierali się do czytania, a wybaczali w tych miejscach, gdzie by się komu wydawać mogło, że mimo naszej usilnej pracy nad tłumaczeniem nie mogliśmy dobrać odpowiedniego wyrażenia, albowiem nie mają tej samej mocy słowa czytane w języku hebrajskim, co przełożone na inną mowę” (Syr, Prolog 15-22). Przy tłumaczeniu tekstów liturgicznych nie można pozwolić sobie na jakąkolwiek życzliwą pobłażliwość, ponieważ fundamentalną zasadą jest wierność prawdzie. Jasno to wyraża św. Pa-

⁶⁴ Por. Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. 2002. „Instrukcja *Liturgiam authenticam*” (28.03.2001 r.). *Anamnesis* 8 (2/29), 11–46 (nr 73, 109, 112, 119).

weł: „Jeżeli (...) nie będę rozumiał, co jakieś słowo znaczy, będę barbarzyńcą dla przemawiającego, a przemawiający – barbarzyńcą dla mnie. (...) Bo jeśli będziesz błogosławił w duchu, jakże na twoje błogosławienie odpowie «Amen» ktoś nie wtajemniczony, skoro nie rozumie tego, co ty mówisz?” (1 Kor 14,11.16).

Kwestie translatorskie są bardzo ważne dla oddania meritum samej treści mszału. Księga liturgiczna, zawierająca w sobie dialog Boga z człowiekiem i człowieka z Bogiem, musi być odpowiednio i właściwie wydana, aby odzwierciedlała misterium Boga kryjące się w liturgii, w której uczestniczy Lud Boży (por. KKK 1069). W związku z tym, jak przedstawia powyższa treść opracowania, było wiele ustaleń, aby mszał w języku polskim, również w swojej szacie graficznej, ukazywał godność i piękno celebrowanej tajemnicy.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów KEP

Protokół posiedzenia Komisji z 25 czerwca 1963 r.: Protokoły posiedzeń Komisji.

Listy: Zenona Klemensiewicza, 12 marca 1966 r., Marii Morstin-Górskiej, 12 marca 1966 r., Ireny Bajerowej, 13 marca 1966 r., Janusza Ihnatowicza, 13 marca 1966 r.: Teksty liturgiczne.

Kard. Stefan Wyszyński, *Dekret dotyczący polskiego lekcjonarza mszalnego* (12.03.1966 r. – N. 1000/66/P): Korespondencja Komisji Liturgicznej 1965–1976.

Protokół posiedzenia Komisji z 19 września 1967 r.: Protokoły posiedzeń Komisji.

List ks. F. Błachnickiego, 14 sierpnia 1969 r., 16 grudnia 1969 r.: Teksty liturgiczne.

Protokół posiedzenia Komisji z 23 października 1969 r.: Protokoły posiedzeń Komisji.

List bpa F. Jopa, 18 grudnia 1971 r.: Teksty liturgiczne.

Protokół posiedzenia Komisji z 20 marca 1979 r.: Protokoły posiedzeń Komisji.

List ks. A. Zuberbiera, 28 sierpnia 1981 r., 19 września 1981 r.: Teksty liturgiczne.

List o. Franciszka Małaczyńskiego OSB do ks. Prymasa Glempa, 8 października 1981 r.: Teksty liturgiczne.

Protokół posiedzenia Komisji z 22–23 października 1981 r.: Protokoły posiedzeń Komisji.

Protokół posiedzenia Komisji z 15 czerwca 1982 r.: Protokoły posiedzeń Komisji.

Protokół posiedzenia Komisji z 29 grudnia 1983 r.: Protokoły posiedzeń Komisji.

List o. Franciszka Małaczyńskiego do ks. Kazimierza Dynarskiego (24.04.1984 r.): Wydawnictwo Pallottinum 1970–1992.

List o. Franciszka Małaczyńskiego do ks. Kazimierza Dynarskiego (3.09.1985 r.): Wydawnictwo Pallottinum 1970–1992.

Protokół posiedzenia Komisji z 19 lutego 1986 r.: Protokoły posiedzeń Komisji.

List o. Franciszka Małaczyńskiego do ks. Kazimierza Dynarskiego (7.04.1986 r.): Wydawnictwo Pallottinum 1970–1992.

Protokół posiedzenia Komisji z 20 kwietnia 2002 r., pkt 8.: Protokoły posiedzeń Komisji.

Protokół posiedzenia Komisji z 26 października 2002 r., pkt 2.: Protokoły posiedzeń Komisji.

Archiwum Pallottinum

List ks. Stefana Duszy do ks. Prymasa Wyszyńskiego (22.01.1971 r.): Mszał ołtarzowy 1969–1999, Seg. Nr 58, 6: Sekretariat Prymasa Polski.

List Stefana kard. Wyszyńskiego do Księdza Dyrektora Wydawnictwa „Pallottinum” (2.02.1971 r.): Mszał ołtarzowy 1969–1999, Seg. Nr 58, 6: Sekretariat Prymasa Polski.

List ks. Stefana Duszy do ks. Prymasa Stefana Wyszyńskiego (6.11.1975 r.): Mszał ołtarzowy 1969–1999, Seg. Nr 58, 6: Sekretariat Prymasa Polski.

List ks. Prymasa Stefana Wyszyńskiego do ks. Stefana Duszy (15.05.1978 r.): Mszał ołtarzowy 1969–1999, Seg. Nr 58, 6: Sekretariat Prymasa Polski.

List o. Franciszka Małaczyńskiego do ks. Kazimierza Dynarskiego SAC (10.07.1984 r.): Mszał rzymski 1984–1989, Seg. Nr 58a.

List bpa Tadeusza Rybaka do ks. Stefana Duszy (10.10.1984 r.): Mszał ołtarzowy 1969–1999, Seg. Nr 58, 1: Mszał ołtarzowy.

List ks. Stefana Duszy do ks. Prymasa Józefa Glempa (9.09.1985 r.): Mszał ołtarzowy 1969–1999, Seg. Nr 58, 6: Sekretariat Prymasa Polski.

List o. Franciszka Małaczyńskiego (27.03.1986 r.): Mszał rzymski 1984–1989, Seg. Nr 58a.

List bpa Tadeusza Rybaka do Dyrekcji Wydawnictwa Pallottinum (3.07.1986 r.): Mszał ołtarzowy 1969–1999, Seg. Nr 58, 1: Mszał ołtarzowy.

List ks. Stefana Duszy do ks. Prymasa Józefa Glempa (20.08.1986 r.): Mszał ołtarzowy 1969–1999, Seg. Nr 58, 6: Sekretariat Prymasa Polski.

Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej

Kard. Stefan Wyszyński, *Pro memoria*, 17.03.1971.

Dokumenty Kościoła

- Sobór Trydencki, Sesja 22 (17.09.1562 r.): *Nauka i kanony o Najświętszej Ofierze Mszy Świętej*. 2005. W *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński, polski*. T. 4. Red. Arkadiusz Baron, Henryk Pietras, 637–645. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Polski przekład tekstu „Communicantes” ustalony przez Komisję Liturgiczną Episkopatu* (28.08.1963 r.). 1971. W *Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961–1970*. T. 1. Red. Tadeusz Pieronek, 192. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Święta Kongregacja Obrzędów, *Zezwolenie na używanie języka polskiego przy śpiewie niektórych tekstów Mszy św.* (7.07.1961 r. – Prot. N.D 32/961). 1971. W *Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961–1970*. T. 1. Red. Tadeusz Pieronek, 19–20. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*. 2002. Poznań: Pallottinum.
- Święta Kongregacja Obrzędów, *Instrukcja o należyтым wykonaniu Konstytucji o Świętej Liturgii „Inter Oecumenici”* (26.09.1964 r.). 1968. W *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 1. Z. 2. Red. Edward Szafrowski, 188–190. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Rada Wykonawcza Konstytucji o Świętej Liturgii, *Zezwolenie na używanie języka polskiego w Mszy z udziałem wiernych i przy udzielaniu sakramentów bierzmowania i Komunii św.* (27.10.1965 r. – Prot. N. 3663/65). 1971. W *Prawodawstwo Kościoła w Polsce, 1961–1970*. T. 1. Red. Tadeusz Pieronek, 44–46. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Rada Wykonawcza Konstytucji o Świętej Liturgii, *Dekret dotyczący wydawania ksiąg liturgicznych* (27.01.1966 r.). 1968. W *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 1. Z. 3. Red. Edward Szafrowski, 15–20. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Rada Wykonawcza Konstytucji o Świętej Liturgii, *Zezwolenie na używanie języka polskiego w prefacjach, aklamacjach, pozdrowieniach i formułach* (3.05.1966 r. – Prot. N. 1251/66). 1971. W *Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961–1970*. T. 1. Red. Tadeusz Pieronek, 52–53. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Święta Kongregacja Obrzędów, *II Instrukcja wykonawcza do Konstytucji o Świętej Liturgii „Tres abhino annos”* (4.05.1967 r.). 1968. W *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 1. Z. 2. Red. Edward Szafrowski, 223–237. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Zarządzenie Konferencji Episkopatu Polski w związku z II Instrukcją Kongregacji Obrzędów o należyтым wykonaniu Konstytucji o Świętej Liturgii* (16.06.1967 r.). 1971. W *Prawodawstwo Kościoła w Polsce, 1961–1970*. T. 1. Red. Tadeusz Pieronek, 239–240. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Komunikat Sekretariatu Prymasa Polski w sprawie ukończenia druku i przesyłki „Mszału rzymskiego łacińsko-polskiego” do wszystkich parafii w Polsce* (2.04.1968 r.). 1971. W *Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961–1970*. T. 1. Red. Tadeusz Pieronek, 315. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.

- List biskupów polskich w sprawie wprowadzenia mszału łacińsko-polskiego* (16.09.1968 r.). 1971. W *Prawodawstwo Kościoła w Polsce, 1961–1970*. T. 1. Red. Tadeusz Pieronek, 258–261. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego, *Zezwolenie na wprowadzenie języka polskiego do wszystkich tekstów mszału, pontyfikału i rytuału* (17.06.1970 r. – Prot. N. 2178/70). 1971. W *Prawodawstwo Kościoła w Polsce, 1961–1970*. T. 1. Red. Tadeusz Pieronek, 76–78. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Zmiany w Ordo Missae*. 1971. W *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 3. Z. 2. Red. Edward Szafrowski, 150–151. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Notyfikacje w sprawie Mszału rzymskiego, Liturgii uświęcenia czasu i Kalendarza* (14.06.1971 r.). 1972. W *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 4. Z. 2. Red. Edward Szafrowski, 420–427. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego, *Dekret dotyczący wspomnienia imienia biskupa w Modlitwie eucharystycznej* (9.10.1972 r.). 1972. W *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 5. Z. 1. Red. Edward Szafrowski, 20–24. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego, *Zmiany jakie należy uwzględnić w Wprowadzeniu ogólnym do Mszału rzymskiego* (23.12.1972 r.). 1972. W *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 5. Z. 1. Red. Edward Szafrowski, 159–169. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego, *Zmiany wprowadzone w ponownym wydaniu Mszału rzymskiego* (22.01.1973 r.). 1972. W *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 5. Z. 1. Red. Edward Szafrowski, 170–173. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego, *Zmiany wprowadzone do Mszału rzymskiego* (27.03.1975 r.). 1978. W *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 9. Z. 1. Red. Edward Szafrowski, 94–139. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- List pasterski Konferencji Episkopatu Polski, *Przed wprowadzeniem do liturgii „Mszału rzymskiego dla diecezji polskich”* (12.12.1986 r.). 2003. W *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–2000*. Cz. 2. Marki: Michalineum, 1522–1523.
- Jan Paweł II. 1992. „List apostolski *Totus Tuus Poloniae Populus*” (25.03.1992 r.). *Acta Apostolicae Sedis* 84 (12): 1099–1112.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. 2002. „Instrukcja *Liturgiam authenticam*” (28.03.2001 r.). *Anamnesis* 8 (2/29): 11–46 (nr 73, 109, 112, 119).
- Jan Paweł II. 2004. „Konstytucja apostolska *Dilectorum Polonorum*” (24.02.2004 r.). *Acta Apostolicae Sedis* 96 (5): 254–255.
- Jan Paweł II. 2004. „Konstytucja apostolska *Multos fructos*” (24.02.2004 r.). *Acta Apostolicae Sedis* 96 (5): 388–390.
- Komunikat Nuncjatury Apostolskiej w Polsce* (24.02.2004 r.). 2004. *L’Osservatore Romano* [wyd. pol.] 25 (4/262): 51.

Mszaly

- Missale Romanum. Editio Princeps (1570)*. 1998. Red. Manlio Sodi, Achille M. Triacca. Libreria Editrice Vaticana.
- Mszal rzymski dla użytku wiernych*. 1874. Kraków: Drukarnia L. Paszkowskiego.
- Mszal rzymski z dodaniem nabożeństw niespornych*. 1931. Opr. G. Lefebvre. Lophem lez Bruges: Opactwo św. Andrzeja.
- Mszal rzymski*. 1963, 1965. Opr. o.o. benedyktyni z opactwa tynieckiego. Poznań: Pallottinum.
- Mszal rzymski łacińsko-polski*. 1968. Paris: Éditions du Dialogue
- Mszal rzymski dla diecezji polskich. Wydanie studyjne*. 1979. Warszawa: Kuria Metropolitalna Warszawska. Wydział Duszpasterstwa.
- Mszal rzymski dla diecezji polskich*. 1986. Poznań: Pallottinum.
- Missale Romanum. Editio typica tertio*. 2002. Typis Vaticanis.
- Mszal rzymski dla diecezji polskich. Wydanie drugie poszerzone*. 2009. Poznań: Pallottinum.

Opracowania

- Bugnini Annibale. 1983. *La riforma liturgica (1948–1975)*. Roma: CLV – Edizioni Liturgiche.
- Małaczyński Franciszek. 1987. „Mszal rzymski dla diecezji polskich”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 40 (1): 49–58.

JACEK NOWAK, prof. dr hab., prezbiter w Stowarzyszeniu Apostolstwa Katolickiego, profesor w Instytucie Nauk Teologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, konsulador i sekretarz Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Konferencji Episkopatu Polski.